

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده حقوق

۱۳۷۵ / ۲ / ۲

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

حقوق خصوصی

موضوع:

اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات تاجر در

حقوق ایران و انگلستان

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر امیر حسین فخّاری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر عبدالرسول قدک

نگارش:

اسماعیل محصولی

۱۳۷۵

۱۳۱۳۷/۲

«بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ»

بنام خداوند جان و خرد

کزین برتر اندیشه برنگذرد

قال النّبی (ص):

اول العلم معرفة الجبّار و آخر العلم تفویض الامر اليه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه (الف تا د)
۱	بخش اول - اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات تاجر در حقوق ایران
۲	فصل اول - کلیات
۳	مبحث اول - بررسی تاریخی و ارکان اساسی صدور حکم ورشکستگی
۳	گفتار اول - تاریخچه ورشکستگی
۹	گفتار دوم - ارکان اساسی صدور حکم ورشکستگی
۹	بند اول - تاجر بودن
۱۱	بند دوم - توقف در پرداخت دیون
۱۳	مبحث دوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به طلبکاران، بدهکاران، افراد مرتبط با ورشکسته و شرکتهای و شرکاء
۱۴	گفتار اول - اثر حکم ورشکستگی نسبت به طلبکاران، بدهکاران و افراد مرتبط با ورشکسته
۱۴	بند اول - اثر حکم ورشکستگی نسبت به طلبکاران ورشکسته
۱۶	بند دوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به بدهکاران ورشکسته
۱۷	بند سوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به اشخاص مرتبط با ورشکسته
۱۹	گفتار دوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به شرکتهای و شرکاء
۱۹	بند اول - اثر حکم ورشکستگی شریک در شرکتهای شخص و بالعکس
۲۱	بند دوم - اثر حکم ورشکستگی شریک در شرکتهای سرمایه و بالعکس
۲۳	فصل دوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات تاجر قبل از توقف
۲۴	مبحث اول - معاملات به قصد فرار از دین و اضرار طلبکاران
۲۵	گفتار اول - معاملات به قصد فرار از دین
۳۰	گفتار دوم - معاملات برای اضرار طلبکاران
۳۴	مبحث دوم - معاملات صوری یا مسبوق به تبانی
۳۶	فصل سوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات تاجر در دوران توقف
۳۷	مبحث اول - بررسی معاملات دوره توقف تاجر در قانون تجارت

- گفتار اول - بررسی معاملات باطل ماده ۴۲۳ قانون تجارت ۳۹
- بند اول - صلح محاباتی، هبه و نقل و انتقال بلاعوض ۳۹
- بند دوم - تأدیه قرض حال یا مؤجل ۴۱
- بند سوم - مقید نمودن اموال منقول و غیر منقول ۵۱
- گفتار دوم - بررسی قراردادهای باطل ماده ۵۵۷ قانون تجارت ۵۴
- گفتار سوم - معاملات قابل فسخ و صحیح ۵۸
- مبحث دوم - بررسی وضعیت اعمال حقوقی مفلس قبل از صدور حکم افلاس در حقوق اسلام ۶۰
- گفتار اول - بررسی وضعیت اعمال حقوقی مفلس در فقه اهل سنت ۶۰
- گفتار دوم - بررسی وضعیت اعمال حقوقی مفلس در فقه شیعه ۶۲
- فصل چهارم - بررسی اثر حکم ورشکستگی بر امور و معاملات تاجر پس از صدور حکم ۶۴
- مبحث اول - سلب مداخله ورشکسته در اموال خود ۶۴
- گفتار اول - شروع، ماهیت و حدود سلب مداخله ۶۵
- گفتار دوم - ضمانت اجرای منع مداخله در اموال و تکلیف معاملات ورشکسته بعد از صدور حکم ورشکستگی ۷۲
- گفتار سوم - نحوه جبران ضرر طرف معامله با ورشکسته و محرومیت ورشکسته از مداخله در دعاوی مالی ۷۹
- بند اول - نحوه جبران ضرر طرف معامله با ورشکسته ۷۹
- بند دوم - محرومیت ورشکسته از مداخله در دعاوی مالی ۸۱
- مبحث دوم - قرارداد ارفاقی و اعاده اعتبار ۸۴
- گفتار اول - قرارداد ارفاقی و ادامه تجارت تاجر ورشکسته ۸۴
- بند اول - شرایط لازم برای انعقاد قرارداد ارفاقی ۸۵
- بند دوم - آثار و نتایج قرارداد ارفاقی ۸۶
- بند سوم - ابطال و فسخ قرارداد ارفاقی ۸۷
- بند چهارم - آثار و نتایج فسخ و یا ابطال قرارداد ارفاقی ۸۸
- گفتار دوم - اعاده اعتبار واقعی و قانونی تاجر ورشکسته ۸۹
- بند اول - اعاده اعتبار واقعی یا حقیقی ۹۰
- بند دوم - اعاده اعتبار قانونی ۹۲
- مبحث سوم - بررسی امور و معاملات مفلس بعد از صدور حکم افلاس در حقوق اسلام ۹۴
- گفتار اول - بررسی وضعیت اعمال حقوقی مفلس در فقه اهل سنت بعد از صدور حکم افلاس ۹۴
- بند اول - ممنوعیت از تصرف در اموال ۹۴

- بند دوم - تحصیل اموال جدید توسط مفلس ۹۶
- بند سوم - ازدواج مفلس ۹۶
- بند چهارم - اقرار مفلس ۹۷
- گفتار دوم - بررسی وضعیت اعمال حقوقی مفلس در قهه شیعه بعد از صدور حکم افلاس ۹۷
- بند اول - ممنوعیت از تصرف در اموال ۹۷
- بند دوم - تصرفات غیرابتدایی ۹۹
- بند سوم - تحصیل اموال جدید توسط مفلس ۱۰۰
- بند چهارم - ازدواج مفلس ۱۰۱
- بند پنجم - اقرار مفلس ۱۰۱
- بخش دوم - اثر حکم تصفیه اموال و ورشکستگی نسبت به معاملات و امور شرکتهای و افراد در حقوق انگلستان ۱۰۲
- فصل اول - بررسی کلی تصفیه اموال شرکتهای متوقف در حقوق انگلستان ۱۰۵
- مبحث اول - تاریخچه، تحولات قانونگذاری و نجات شرکتهای از تصفیه و انحلال ۱۰۶
- گفتار اول - تاریخچه و تحولات قانونگذاری تصفیه اموال شرکتهای متوقف ۱۰۶
- گفتار دوم - روشهای نجات شرکتهای متوقف از تصفیه اموال و انحلال ۱۱۰
- بند اول - ترتیبات اختیاری و قرارداد ارفاقی ۱۱۰
- بند دوم - حکم اداره امور اجرایی شرکت ۱۱۳
- بند سوم - نصب امین و نماینده از سوی صاحبان اوراق قرضه برای شرکت ۱۱۵
- مبحث دوم - تصفیه اختیاری و اجباری اموال شرکتهای در حقوق انگلستان ۱۱۸
- گفتار اول - تصفیه اختیاری اموال شرکت ۱۲۰
- گفتار دوم - تصفیه اجباری اموال شرکتهای متوقف توسط دادگاه ۱۲۴
- فصل دوم - اثر حکم تصفیه اموال نسبت به معاملات و امور شرکتهای متوقف در حقوق انگلستان ۱۳۳
- مبحث اول - اثر حکم تصفیه شرکت بر معاملات آن قبل از صدور حکم در حقوق انگلستان ۱۳۴
- گفتار اول - معاملات زیرقیمت شرکتهای متوقف ۱۳۶
- گفتار دوم - ترجیح دادن یکی از طلبکاران شرکت متوقف ۱۴۵
- گفتار سوم - معاملات اعتباری و وعده دار فوق العاده گزارف شرکت متوقف ۱۵۴
- گفتار چهارم - اجتناب از برخی تعهدات و تضمین های متغیر و شناور ۱۵۸
- گفتار پنجم - رد اموال پرزحمت و غیرقابل فروش و قراردادهای غیرسودآور ۱۶۶
- مبحث دوم - اثر حکم تصفیه نسبت به معاملات و امور شرکتهای متوقف بعد از صدور حکم ۱۷۰
- گفتار اول - بررسی بطلان معاملات شرکتهای متوقف پس از صدور حکم تصفیه ۱۷۱

- گفتار دوم - توقف دعاوی و بطلان توقیف اموال شرکت پس از صدور حکم تصفیه ۱۷۶
- فصل سوم - بررسی کلی ورشکستگی در حقوق انگلستان ۱۷۹
- مبحث اول - تاریخچه قانونگذاری، زمینه‌های ارائه دادخواست و صدور حکم ورشکستگی و آثار و نتایج آن. ۱۸۰
- گفتار اول - تاریخچه و تحولات قانونگذاری، زمینه‌های ارائه دادخواست و صدور حکم ورشکستگی ۱۸۱
- بند اول - تاریخچه و تحولات قانونگذاری ۱۸۱
- بند دوم - دلایل و زمینه‌های ارائه دادخواست و صدور حکم ورشکستگی ۱۸۵
- گفتار دوم - آثار و نتایج صدور حکم ورشکستگی و وظایف و اختیارات امین ورشکستگی ۱۹۱
- مبحث دوم - نحوه اثبات بدهی‌ها و حق تقدم آنها، جرائم و مجازاتهای ورشکسته و اعاده اعتبار ۱۹۵
- گفتار اول - اثبات بدهی‌ها، منافع و حق تقدم آنها ۱۹۵
- گفتار دوم - جرائم و مجازاتهای ورشکسته و اعاده اعتبار ۲۰۱
- فصل چهارم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات و امور ورشکسته در حقوق انگلستان ۲۰۷
- مبحث اول - اثر حکم ورشکستگی بر معاملات و امور ورشکسته قبل از صدور حکم ۲۱۰
- گفتار اول - معاملات زیر قیمت، بلاعوض و با قصد فرار از دین ورشکسته ۲۱۱
- گفتار دوم - ترجیح دادن یکی از طلبکاران توسط ورشکسته ۲۱۷
- گفتار سوم - معاملات اعتباری و وعده‌دار فوق‌العاده گزاف ورشکسته ۲۲۲
- گفتار چهارم - رد اموال و قراردادهای پرزحمت و غیر سودآور توسط امین ورشکستگی ۲۲۵
- گفتار پنجم - دیون، تعهدات و مطالبات متقابل و تهاتر آنها ۲۲۹
- مبحث دوم - اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات و امور ورشکسته بعد از صدور حکم ۲۳۴
- گفتار اول - سلب اختیار ورشکسته از مداخله در امور مالی خود ۲۳۵
- گفتار دوم - بطلان معاملات و نقل و انتقالات ورشکسته پس از صدور حکم ورشکستگی ۲۳۹
- گفتار سوم - توقف دعاوی و بطلان توقیف اموال ورشکسته پس از صدور حکم ورشکستگی ۲۴۳
- چکیده و نتیجه‌گیری ۲۴۸
- فهرست منابع و مآخذ ۲۶۱

تقدیر و تشکر:

در اینجا به مصداق حدیث «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» و به حکم وظیفه لازم می‌دانم از زحمات بیدریغ همه کسانی که به نحوی در تهیه این رساله مرا مساعدت نمودند، خاضعانه تشکر کنم. از زحمات استاد ارجمند جناب آقای دکتر فخّاری که با نظرات اصلاحی و روشنگرانه خویش، راهنمایی‌های ارزنده‌ای را در مراحل مختلف تدوین رساله ارائه فرمودند، عمیقاً سپاسگزارم. از مشاوره‌ها و ارشادات استاد گرامی جناب آقای دکتر قدک که سبب غنای این رساله گردید، تشکر می‌نمایم. از همکاری مسئولین محترم اداره تصفیه امور ورشکستگی و جناب آقای شیری که پرونده‌های مختلف ورشکستگی را جهت مطالعه و بررسی در اختیار اینجانب گذاشتند، متشکرم.

از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر افتخار جهرمی ریاست محترم دانشکده حقوق و دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی و جناب آقای توسلی که در تهیه منابع و کتب مربوط به حقوق انگلستان، بنده را یاری فرمودند، کمال تقدیر و امتنان را دارم.

همچنین از همسر دلسوز و فداکار و فرزندان عزیزم که صبورانه زحمات ایام تحصیل مرا تحمل نموده و زمینه مساعدی را جهت تحقیق و تدوین رساله فراهم آوردند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

از خداوند متعال برای تمامی اساتید و پیروان راه علم و معنویت جهت اعتلای فرهنگ و تمدن اسلامی، توفیق روزافزون و برای روح حضرت امام خمینی (قدس سرّه) احیاگر اسلام ناب محمدی (ص) و شهدای راه حق و حقیقت، علو درجات معنوی را خواهانم.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمه

نظامهای حقوقی مختلف با توجه به نیازهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود قواعد حقوقی متفاوتی را وضع می‌نمایند ولی این امر سبب نمی‌شود از قواعدی که در یک نظام حقوقی تثبیت شده‌اند نتوان در نظام حقوقی دیگری استفاده کرد، بلکه بوسیله مطالعه، مقایسه و برخورد منطقی با نظامهای حقوقی دیگر و بهره‌مندی صحیح از آنها قادر خواهیم شد در عین حفظ اصالت نظام حقوقی خودمان، شاهد رشد و پویایی آن باشیم. براساس این باور بود که اینجانب موضوع رساله را در رابطه با دو نظام حقوقی ایران و انگلستان انتخاب کردم و از آنجائیکه حقوقدانان و دانشجویان در باره موضوعات مربوط به حقوق تجارت به ویژه مقررات ورشکستگی کمتر به تحقیق و بررسی مبادرت نموده‌اند، این امر مرا بر آن داشت که رساله خود را در زمینه حقوق تجارت و مقررات ورشکستگی و به طور خاص در مورد معاملات ورشکسته تهیه و تدوین کنم.

مهمترین مشکلی که در امر تحقیق و نگارش رساله با آن مواجه شدم، فقدان و یا کمبود قابل توجه منابع حقوق انگلستان در کتابخانه‌ها و مراکز علمی و دانشگاههای مختلف بخصوص در زمینه ورشکستگی افراد در آن کشور بود که برای انجام یک کار تحقیقی جامع کفایت نمی‌کرد. بالاخره با مساعدت ریاست محترم دانشکده حقوق جناب آقای دکتر افتخار جهرمی و همچنین همکاری مسئولین دانشگاه امام حسین (ع) تعدادی کتاب و منابع مهم در مورد تصفیه اموال شرکتهای متوقف و ورشکستگی افراد در حقوق انگلستان بوسیله دفتر خدمات حقوقی ریاست جمهوری و مرکز اطلاع رسانی دانشگاه مذکور از آن کشور خریداری و تهیه شده و پس از مدت زیادی در اختیارم قرار گرفت که جای بسی تقدیر و سپاس دارد و رساله حاضر حاصل بررسی آنها و منابع و کتب مراکز دیگر علمی است.

گاهی اوقات تحولات، تغییرات و بحرانهای اقتصادی و وقوع حوادث اجتناب ناپذیر در سطح ملی و بین‌المللی و عدم امکان پیش‌بینی آنها و بعضاً سودجویی، سؤییت و ریخت و پاشهای بیش از حد افراد سبب می‌گردد که آنها با مشکلات مالی و اقتصادی مواجه شده و قادر به پرداخت دیون خود در موعد مقرر نباشند و دارایی‌شان تأدیه بدهی آنها را کفاف نکند. نحوه اعطاء اعتبارات بانکی و سیاست اقتصادی دولت نیز در این امر مؤثر می‌باشد و کسانی که به امور تجاری اشتغال دارند بیشتر در معرض این بحرانها و حوادث قرار دارند.

امور تجاری برپایه دو اصل سرعت و اعتبار جریان دارد و تجار نمی‌توانند قبل از انجام هر معامله در مورد وضع مالی تاجر طرف معامله خود بررسی کافی بنمایند و اصولاً معاملات آنها براساس اعتماد به یکدیگر صورت می‌پذیرد. لذا لازمه عمل تجار قبول مخاطرات اقتصادی است و همان قدر که ممکن است سود ببرند، احتمال دارد به دلایلی سرمایه خود را از دست داده و متضرر گردند و دیون زیادی پیدا کنند.

عدم توانایی تجار و شرکتهای تجارتي در تأديه ديون خود در موعد مقرر باعث توقف و ورشکستگي آنها مي شود و ورشکستگي نيز موجب ايجاد اختلال در امور تجاري شده و اثرات سوئي را در اقتصاد ملي بوجود مي آورد. در نتيجه آثار ورشکستگي تنها شامل تاجر و شرکت تجارتي نبوده، بلکه در اغلب موارد وضعيت اقتصادي ديگران را هم تحت تأثير قرار داده و با منافع عمومي جامعه ارتباط پيدا مي کند. نظامهاي حقوقي مختلف جهت حمايت از اشخاص ثالث، بويژه طلبکاران ورشکسته، با وضع قوانين و مقررات لازم در مسائل مختلف مربوط به توقف و ورشکستگي دخالت نموده و افراد ورشکسته و شرکتهای متوقف را از مداخله در اموال خود ممنوع مي کنند و از ادامه تجارتي و انجام معاملات توسط آنها در شبکه اقتصادي و بازرگاني، جلوگیری بعمل مي آورند.

بعضي از تجار يا شرکتهای تجارتي عليرغم توقف در تأديه ديون خود يا حتي پس از صدور حکم ورشکستگي و بدون توجه به ممنوعيت ها، به انعقاد معاملات گوناگون مبادرت مي نمايند که مقررات نظامهاي مختلف حقوقي آنها را قابل فسخ يا ابطال تلقی مي کنند.

در اين رساله مسأله اثر حکم ورشکستگي بر معاملات و امور تاجر در حقوق ايران و انگلستان که از ابعاد مختلفی داراي اهميت مي باشد مورد بررسی قرار خواهد گرفت. اين بررسی در حقوق ايران بيشتر در رابطه با مواد ۴۱۸، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵ و ۴۲۶ و ۵۵۷ و بعضي مواد ديگر قانون تجارتي و نظرات نويسندگان و شارحين حقوق تجارتي و در حقوق انگلستان عمدتاً بر اساس مواد ۲۳۸ تا ۲۴۵ قانون توقف و ورشکستگي ۱۹۸۶ در مورد معاملات شرکتهای متوقف که حکم تصفيه اموال آنها صادر گرديده و مواد ۳۳۹ تا ۳۴۵ قانون مذکور در مورد معاملات افراد ورشکسته و بعضي مواد ديگر مرتبط با آنها و رويه قضايي و تفاسير نويسندگان حقوقي آن کشور به عمل آمده است و براي جلوگیری از خلط مفاهيم، دو سيستم حقوقي ايران و انگلستان در دو بخش جداگانه مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. ويژگيهاي خاص اين دو نظام حقوقي نيز ضرورت بررسی جداگانه آنها را بيشتر روشن مي سازد.

در حقوق انگلستان شرکتهای متوقف ورشکست نمی شوند و روش معادل ورشکستگي (Bankruptcy) در مورد آنها تصفيه و انحلالشان (Winding up or Liquidation) می باشد. مقررات ورشکستگي در حقوق آن کشور برخلاف حقوق ايران تنها مخصوص تجار نبوده و افراد غير تاجر و شرکتهای مدني را هم در بر مي گيرد و در اين خصوص نيز مقررات متفاوتی بين دو نظام حقوقي وجود دارد. لذا با توجه به تفاوت اساسی بين مقررات دو نظام حقوقي ايران و انگلستان در زمينه ورشکستگي و وجود مقررات و روش های مختلف و متفاوت در مورد ورشکستگي افراد و تصفيه اموال شرکتهای متوقف در حقوق انگلستان، قبل از بيان اثر حکم تصفيه اموال بر معاملات شرکتهای متوقف، ابتدا به طور خلاصه به نحوه تصفيه اموال شرکت متوقف در حقوق آن کشور اشاره شده است. سپس به جريان ورشکستگي افراد و نحوه ارائه دادخواست و صدور حکم ورشکستگي به صورت اختصار در حقوق انگلستان پرداخته و در ادامه اثر حکم ورشکستگي بر روي معاملات و امور افراد ورشکسته در حقوق آن کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

با توجه به مطالب مذکور مي توان موضوع رساله و حدود آن را به طور دقيق تر تعيين کرد؛ به اين ترتيب که در بخش اول آن اثر حکم ورشکستگي بر معاملات و امور تاجر در حقوق ايران در سه دوره قبل از تاريخ توقف، بعد از

تاریخ توقف و قبل از صدور حکم ورشکستگی و بعد از صدور حکم ورشکستگی بیان شده و به اعمال حقوقی مفلس در فقه اهل سنت و فقه امامیه پرداخته‌ایم و در بخش دوم آن؛ نحوه تصفیه اموال شرکتهای متوقف و اثر صدور حکم تصفیه بر امور و معاملات شرکت متوقف در حقوق انگلستان و چگونگی ارائه دادخواست و صدور حکم ورشکستگی افراد و اثر آن بر معاملات و امور ورشکسته در حقوق آن کشور بررسی گردیده است. لذا بالضروره موضوع و مطالب ارائه شده مقداری وسیعتر از موضوع تصویبی رساله می‌باشد و بدین ترتیب موضوع رساله را می‌توان؛ «اثر حکم ورشکستگی و تصفیه اموال بر معاملات و امور ورشکسته و شرکتهای متوقف در حقوق ایران و انگلستان» عنوان نمود.

به منظور تسهیل در امر مقایسه بین مقررات و روشهای توقف و ورشکستگی دو سیستم حقوقی ایران و انگلستان، اولاً؛ سعی شده که فصول، مباحث و بعضاً گفتارهای هر دو بخش از جهت عناوین و ترتیب بیان مطالب به هم نزدیک بوده و مشابهت داشته باشند و ثانیاً؛ پس از بیان مطالب هر یک از گفتارهای بخش دوم در زمینه حقوق انگلستان، آنها را با مقررات همسانشان در حقوق ایران مورد تطبیق قرار داده و تفاوتها و بعضاً شباهتهای میان آنها را بیان کرده‌ایم. با توجه به اینکه عناوین فصول، مباحث، گفتارها و مفاد مقررات مربوط به معاملات شرکتهای متوقف در حال تصفیه و معاملات افراد ورشکسته در حقوق انگلستان شباهت زیادی با همدیگر دارند، اغلب مقایسه‌ها و تطبیق با مقررات حقوق ایران در انتهای گفتارهای مربوط به معاملات شرکتهای متوقف صورت گرفته و از تطبیق مجدد مطالب مربوط به معاملات افراد ورشکسته در حقوق انگلستان با مقررات ورشکستگی در حقوق تجارت ایران، جز در موارد ضروری، برای جلوگیری از تکرار مطالب، پرهیز شده است. لذا با رجوع به عناوین فصول، مباحث و گفتارهای هر دو بخش به راحتی می‌توان موضوعات متناظر در دو نظام حقوقی را پیدا کرده و مقایسه نمود و با مطالعه تطبیقی‌های بعمل آمده در پایان هر گفتار می‌توان به وجوه افتراق و اشتراک بین مقررات مربوط به هر موضوع در دو سیستم حقوقی پی برد. از سوی دیگر نباید انتظار داشت که برای هر نهاد حقوقی یا هر یک از مقررات قانونی یک نظام حقوقی بتوان مورد مشابهی را در نظام حقوقی دیگر پیدا نمود، بویژه نظام حقوقی دیگری که مورد مقایسه و تطبیق با مقررات نظام حقوقی ایران قرار می‌گیرد، نظام حقوقی انگلستان و از خانواده کامن‌لا می‌باشد که در آن برخلاف نظام ما، حقوق از جزء به کل رسیده است و قواعد حقوقی در یک دوره طولانی از آراء گوناگون دادگاهها که مبتنی بر عرف می‌باشند، در موضوع خاصی انتزاع گردیده و با تأثیر پذیری از قواعد انصاف به صورت مواد قانونی درآمده و به تدریج به طرف حقوق نوشته تمایل یافته است، اگرچه سیر تحول و نحوه تکوین مقررات قانونی در کامن‌لا آن را از نظامهای حقوقی دیگر متمایز می‌کند.

علاوه بر مقررات قانون توقف و ورشکستگی ۱۹۸۶ انگلستان، آراء متعدد قضایی نیز که سابقه آنها در این مورد به قرنهای گذشته برمی‌گردد، آنچنان بطور جامع در باره تصفیه شرکتهای متوقف و ورشکستگی افراد و معاملات آنها بحث و بررسی به عمل آورده‌اند که به سختی می‌توان مسأله‌ای را در باره تصفیه شرکتهای متوقف و ورشکستگی افراد در حقوق آن کشور پیدا کرد که بحث جدی در باره آن صورت نگرفته و ارائه طریق نگردیده باشد، که به مناسبت، خلاصه بعضی از آراء مزبور در مباحث مربوطه ذکر شده است.

امید است این رساله مورد قبول اساتید گرامی قرار گرفته و برای حقوقدانان و دانشجویانی که قصد تحقیق در این

زمینه را دارند، مفید واقع شود، انشاءالله.

«بخش اوّل»

اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات تاجر

در حقوق ایران

فصل اوّل

کلیات

طرح مطالب - جهت ورود به بحث در باره موضوع رساله و بررسی اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات تاجر در حقوق ایران، به نظر رسید بهتر است ابتدا کلیاتی از مباحث مربوط به امر ورشکستگی، به طور خلاصه مطرح گردد، لذا در این فصل، تاریخچه و ارکان اساسی صدور حکم ورشکستگی را در مبحث اوّل بیان کرده و در مبحث دوّم به اثر حکم ورشکستگی نسبت به طلبکاران، بدهکاران، افراد مرتبط با ورشکسته و شرکتهای و شرکاء آنها می پردازیم.

مبحث اول

بررسی تاریخی و ارکان اساسی صدور حکم ورشکستگی

گفتار اول

تاریخچه ورشکستگی

مشکلات اقتصادی ممکن است هرکس را دچار بحران و خطرهایی کند و این امر در مورد بازرگانان زیاد اتفاق می‌افتد، زیرا لازمه عمل آنها قبول مخاطرات اقتصادی است، همچنانکه سود می‌برند، احتمال دارد سرمایه خود را از دست بدهند و قروض زیادی پیدا نمایند.

در قدیم نسبت به اشخاصی که توانایی پرداخت بدهی خود را نداشتند با شدت رفتار می‌شده و حکومت در کار آنها مداخله و به تقاضای طلبکاران، مدیون مفلس را تحت فشار قرار می‌داده‌اند.^(۱)

با پیشرفت تمدن و درک این معنا که هر فردی در معرض خطر ناتوانی در تأدیه دیون خود می‌باشد بین بدهکاران فرق گذاشته و آنهایی که دچار زیانهای غیر مترقبه در اثر حوادث اجتناب‌ناپذیر می‌شدند تأمین جانی و مالی داشته و در مورد کسانی که با حيله و تقلب اموال خود را از دسترس بستانکاران خارج می‌کردند حسب مورد و با توجه به اوضاع و احوال، با شدت رفتار می‌شد.^(۲)

«در مورد مفلس بی‌تقصیر حس مهربانی و رأفت تا اندازه‌ای جایگزین سنگدلی و قساوت گردید و قانونی در زمان سزار یا اگوست وضع شد که مقرر می‌نمود، اگر ورشکسته حساب خود را با تمام دارایی تسلیم کند، از تعقیب

۱- عبادی، دکتر محمدعلی، حقوق تجارت، چاپ دهم، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۳، ص ۳۱۶.

۲- کاتبی، دکتر حسینقلی، حقوق تجارت، چاپ دوم، انتشارات فرزان، ۱۳۶۴، ص ۲۹۱.

شخص او صرف نظر می‌شود و طلبکاران فردی را معین می‌کردند تا اموال مدیون را جمع کرده و بین آنها به نسبت طلبشان تقسیم نماید.^(۳)

در زمانی که با ورشکسته به شدت برخورد می‌شد، در حقوق اسلام، بدرفتاری با مدیون معسر نهی گردیده است، چنانچه در سوره مبارکه بقره، خداوند متعال در آیه شریفه ۲۸۰ می‌فرماید:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنُظِرْهُ إِلَىٰ فَيْسِرَةٍ. یعنی اگر از کسی که طلبکار هستید، تنگدست شود، به او مهلت دهید تا توانگر گردد. فقط در مواردی که بدهکار عمداً از تأدیه بدهی خودداری کند حاکم می‌تواند او را در حبس نگهدارد تا بدهی خود را پرداخت نماید.^(۴)

در حقوق اسلام فرقی بین تاجر و غیرتاجر نیست، بدهی هرکس که بیش از دارایی او باشد مُفلس است و در صورت ثبوت آن نزد حاکم شرع و صدور حکم، مُفلس نامیده می‌شود و از دخالت در اموال خود ممنوع می‌گردد. لذا برای حجر مفلس و جلوگیری از تصرف او در دارایی خودش باید چهار شرط ذیل تحقق یابد:

۱- دیون مفلس نزد حاکم ثابت گردد.

۲- دارایی مفلس برای تأدیه دیونش کافی نباشد.

۳- دیون مفلس حال باشد.

۴- همه یا بعضی از طلبکاران درخواست حجر مفلس را بنمایند.^(۵)

چنانچه ملاحظه شد، ممنوع بودن مفلس از تصرف در اموال خود و تعلق اموال او به طلبکاران و تقسیم آن بین غرما در حقوق اسلامی نیز وجود دارد.

در ایران قبل از تصویب قانون تجارت ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ مقررات مخصوصی برای ورشکستگی تجار وجود نداشت و قوانین فقه اسلامی در مورد کسانی که از پرداخت دیون خود عاجز بودند رعایت گردیده و مشمول مقررات افلاس می‌شدند. در قانون اصول محاکمات قدیم مصوب ذیقعد ۱۳۲۹ هـ. ق، افلاس به معنای شرعی مورد توجه قانونگذار بوده و مقررات آن شامل همه افراد اعم از تاجر و غیرتاجر می‌شد، بدین صورت که اموال بدهکار از تصرف او خارج و با نظارت حاکم بین طلبکاران تقسیم می‌گردید و مفلسی که بدون سوءنیت از پرداخت دین خود عاجز می‌ماند تحت حمایت حاکم قرار میگرفت تا طلبکاران او را آزار ندهند مگر در مواردیکه مفلس مرتکب سوء استفاده شده بود که در اینصورت مجازات می‌گردید.

قانون تجارت ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ برای اولین بار فصل خاصی را به ورشکستگی برطبق اصولی که در قانون فرانسه پیش‌بینی شده بود اختصاص داد که در این قانون بین تاجر و غیرتاجر فرق گذاشته شده و این مقررات بوسیله قانون

۳- اعظمی زنگنه، دکتر عبدالحمید، حقوق بازرگانی، درس و تقریرات به اهتمام سهراب امینیان، چاپ سوم، ۱۳۴۶، ص ۳۱۹.

۴- محقق حلّی، ابوالقاسم نجم‌الدین جعفرین حسن، شرایع الاسلام، کتاب مفلس، مکتبه‌العلمیه الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۷ هـ- ق، ص ۱۰۶.

۵- محقق حلّی، همان منبع، ص ۱۰۶.